

Bölüm 3

Eğitim ve Katmanlaşma(Tabakalaşma) Süreci

Okullaşmada Kriz

Okulların mesleki ve maddi hedeflere ulaşmada çok belirleyici bir rolü olmasından dolayı, toplumun hemen her kesimi, örneğin ebeveynler, öğrenciler, eğitimciler, politikacılar, eğitim sistemi konusunda görüşlerini belirtir ve varolan sistemi yönlendirmeye çalışır.

Okulun bireyleri nasıl ve neden toplumsal yaşama hazırladığı konusu, seçme, yerleştirme ve katmanlaşma süreci başlıkları çerçevesinde ele alınmalı.

Horace Mann'ın, insan ürünü bütün araçların ötesinde eğitimin toplumsal eşitlik konusunda en güçlü araç olduğu görüşü eskisi kadar rağbet görmüyor. Ülkemizde de bireylere toplum içinde daha iyi konumlar sağlamada eğitime özel bir önem verilir. Özellikle Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında eğitim toplumsal yapıyı dönüştürmede en güçlü araç olarak görülüyordu. Daha doğrusu ekonomik dönüşümlerle desteklenmiş eğitim reformları -en bilinen örnek toprak reformunun eşliğinde başarıya ulaşacağı düşünülen Köy Enstitüleri deneyimi- çağdaş bir ülke yaratma konusunda en çok güvenilen araçlardı. Daha sonraki hükümetlerce bu çabalara karşı alınan tavrın, o zaman doğru yolda ilerlendiğini gösterdiğini söyleyebiliriz. Ama bilindiği gibi ekonomik reformlar aynı hızla gerçekleştirilemedi. Toprak reformu uzun yıllar sözü edilen bir hedef olarak kaldı ve artık güncel bir konu değil.

Batı toplumlarında başta ailelerde olan yeni kuşaklara temel becerileri verme görevinin sanayileşmeye bağlı olarak zamanla okula verildiğini görüyoruz. Bu süreç ülkemizde ciddi bir sanayileşmenin yaşanmamış olduğu ama bilinçli olarak toplumu dönüştürmeyi amaçlamış kadroların var olduğu bir dönemde, Cumhuriyet'in kuruluş devresinde, hızlı bir şekilde yaşandı.

ABD'de, genel eğitim, sanayiye paralel olarak yaygınlaştı, ama sermaye sahipleri ile kontrol edilen çalışan kesim arasındaki sınıfsal farklılıklar eğitim kurumlarında da kurumsallaştı. Ülkemizde bugün maddi olanakları olan kesimler çocuklarını daha ileri düzeylere kadar okutabiliyorlar. İlkokuldan üniversiteye doğru gittikçe eğitim kurumlarında köylü, işçi, memur gibi toplumun alt katmanlarını oluşturanların çocukların oranı gittikçe azalıyor. Eğitim, toplumumuzda dikey hareketliliği engelleyen bir nitelik kazanıyor.

ABD'deki araştırmalar, değişik gruplar arasında, eğitim olanakları bakımından yaşanan gelişmelere rağmen, gelir dağılımı eşitsizliğinin arttığını gösteriyor. Bu da eğitim ile refah düzeyinin her zaman birbirine paralel olmayabileceğini gösteriyor.

Okullardan hem herkese daha iyi bir yaşam olanağı vermesini hem de toplumdaki daha prestijli ve avantajlı konumlar için uygun kişileri seçmesini beklemek, birçok kimsenin sonuçta memnun olmayacağı bir çelişkiye yol açıyor.

Katmanlaşma Süreci: Eşitsizlik Kaçınılmaz mı?

Weber'e göre toplumsal sınıfları belirleyen üç etmen var: var-sıllık, güç ve prestij. Ülkemizde varsıllar ile yoksullar arasındaki fark çok büyüktür. Nüfusumuzun en yoksul %20'si ulusal gelirimizin %3-5'ini, en varsıl %20'si ise %50-60'ını almaktadır.¹ Karar mekanizmaları ekonomik, politik ve askeri seçkinlerin kontrolünde bulunmakta, toplumun geri kalan kesimlerini temsil eden kurum ve örgütler, güç ilişkilerini değiştirme konusunda etkin olamamaktalar. Bireylerin, aldıkları eğitime bağlı olarak eriştikleri konumlar toplum içindeki prestijlerini belirleyen önemli etkenlerdendir.

Eğitimin bireylerin gönenç düzeyini nasıl yükselteceği sorusu kimlerin daha yüksek düzeyde eğitim alabildiği sorusuyla eşdeğer. Yapılan araştırmalar, bireylerin ait oldukları sınıf ile erişebildikleri eğitim düzeyinin doğrudan ilişkili olduğunu gösteriyor. Ayrıca coğrafi bölgeler arasındaki farklılıklar da erişilebilecek eğitim kurumlarının sayısını ve kalitesini etkiliyor. Ülkemizde böyle bir farklılık çok açık bir biçimde gözlenebilir. Marmara ve Ege Bölgeleri her türlü ekonomik etkinliğin en yoğun olarak gerçekleştiği bölgelerimiz. Nüfus yoğunluğu, eğitim, sağlık vb olanaklar gene bu bölgelerde yoğunlaşmış durumda. Ama sınıfsal tabakalaşma bu olanaklardan kimlerin hangi düzeyde yararlanacağı konusunda esas belirleyici etmen.

Katmanlaşmanın nedenlerini, nasıl işlediğini anlamak için toplumu oluşturan kurumları beraber ele almak gerekir. Toplumun aralarında bir denge, uyum olan parçalardan oluştuğunu savunan yapısal-fonksiyonel kuram, toplumsal katmanlaşma konusunda, okulun toplumdaki hiyerarşik yapılanmada bireylerin yeteneklerine göre seçilmesinin ve yerleştirilmesinin akılcı bir yaklaşım olduğu görüşündedir. Bu yaklaşımda eşitsizlik kaçınılmaz bir durumdur. Daha karmaşık ve önemli konular daha yetenekli, yani daha iyi eğitilmiş bireyleri gerektirir. Bu bireyler de daha fazla maddi ve manevi olanaklara sahip olmalıdırlar. Parsons'ın yaklaşımına göre, toplumun yerleşik norm ve değerlerine daha uygun bireyler, daha prestijli bir statüye erişebilirler. Bu kuramsal yaklaşımı benimseyenlerin üzerinde durdukları esas sorunun, "makul" bir eşitsizliğin sınırının ne olduğu söylenebilir.

Yapısal-fonksiyonel kurama gelen eleştiriler, onun tutucu olması, kurulu düzeni desteklemesi, insanların sistemin ihtiyaçlarına uyması gerektiğini savunması ama tersinin gerekliliğinin üzerinde durmaması noktaları üzerinde duruyor.

Çatışma kuramları, konuya varolan sınıfsal yapının eğitim aracılığıyla sürdürülmesi açısından bakarlar. Toplum içindeki sınıfsal farklılıklar kaçınılmaz olarak eğitim sistemine de yansıtacaktır. Kimlerin nasıl ve nereye kadar eğitileceğinin kontrol edilmesiyle sınıfsal yapının korunduğu görüşü dile getirilir. Değişik "statü grupları", kendi içlerinde ortak bir toplumsallaşma sürecinden geçerler ve daha fazla güç, varsıllık ve prestij elde etmek için diğer gruplarla sürtüşme içinde bulunurlar. Eğitim, eşitsizlikleri azaltmak yerine, varolan eşitsizliklerin yeniden üretilmesi görevini yerine getirir.

Türkiye'de gerek liseler gerekse üniversiteler arasında eğitim kalitesi açısından büyük farklar vardır. Anadolu Liseleri, Süper Liseler, Özel Liseler bu farklılıkların kurumsallaştırıldığı örnekler-

¹ Kongar, Emre 21. Yüzyılda Türkiye , s. 638, Remzi Kitabevi. 1999, İstanbul

dendir. Daha "kaliteli" eğitim kurumlarına girmek ve bu okullarda okuyabilmek, çok büyük harcamaları göze almayı gerektiriyor. Bunu karşılayabilecek aileler ise sınırlı. Kimlerin daha kaliteli eğitim gördüğü sorusu ister istemez toplumsal sınıfları göz önünde bulundurmamızı gerektiriyor. Ülkemiz koşullarında diğer önemli etkenler, köy-kent, doğu-batı ve kız-erkek arasındaki farklar. Örneğin 1985-1986 öğretim yılında Ankara'nın kırsalında erkek nüfusun %33'ü, kız nüfusun %11'i ortaokula devam etti. Kentte ise bu oranlar erkeklerde %96, kızlarda %81.²

Katmanlaşma ve Eğitimde Fırsat Eşitliği

Fırsat eşitliği, toplumdaki bütün bireyler sınıf, ırk, cinsiyet farklarına rağmen yüksek bir sosyoekonomik statü elde etme olanağına sahip olduklarında gerçekleşmiş olur.

Türkiye'de özel okullarla devlet okulları arasında bir karşılaştırma yapmaktansa çeşitli devlet okulları arasındaki farkları incelemek daha anlamlı. Anadolu, Fen, Endüstri Meslek, Ticaret, Turizm Meslek, İmam Hatip Liseleri, Süper Liseler vb. Ortaokuldan mezun olan bir öğrencinin önünde çok çeşitli seçenekler var. Meslek liselerini ayırırsak, "düz" liseler yanında Anadolu, Fen Liseleri ve Süper Liseler kalıyor. Farklı gruplardaki ve her grup içindeki okullar arasında çok büyük farklar var. Eşitsizliğin olağan karşılandığı ülkemizde bazı okulların sivrilmesi, belli okullarda okumanın başlı başına bir statü kaynağı olarak görülmesi durumuyla karşı karşıyayız. Üniversitelerde durum daha ciddi. 70'ten fazla üniversitemiz olmasına rağmen bunlar arasında birkaç tanesi gerçekten ciddi öğretim ve bilim kurumları olarak görülüyor. Özel üniversitelerin durumu başlı başına bir tartışma konusu. Daha kendi ayakları üzerinde duramayan devlet üniversiteleri varken, belli şehirlerde ve genellikle İstanbul'da kurulan özel üniversiteler başarılı öğretim üyelerini devlet okullarından alıyorlar. Ülkenin en çok ihtiyaç duyduğu insanlar, toplumun en varlıklı kesiminin, varlıkları dolayısıyla çocuklarını okutabildikleri okullarda çok az sayıda öğrenciyi yetiştirmeye çalışıyorlar. Yaşanan süreçte akıllara gelen en "kestirme" çözüm devlet okullarının da özelleştirilmesi. Böylece eğitim eşitsizliği konusunda az da olsa olumlu bir katkısı bulunan devlet okulları da sadece toplumun "elit" bireylerinin yararlanabileceği kurumlar haline getirilmek isteniyor. Çatışma kuramı bu durumu açıklamada başarıyla uygulanabilir. Özel üniversitelere devlet tarafından sağlanan, ama devlet üniversitelerinden esirgenen maddi olanaklar kuramsal açıklamaları destekler nitelikte somut veriler. Bütün bu sorunlardan daha önemlisi, üniversitelerin halkın gözünde "meslek" eğitimi veren okullar olarak görülmesi. Bu anlayış, 80 sonrası yaşanan toplumun ilerici kesimlerini bastırma çabalarının bir "başarısı" olarak karşımızda duruyor. Bilimi kendine rehber edinmemiş bir toplumda, üniversitelerin kurtuluşu hiç kolay olmayacaktır.

Sanayileşmiş toplumlar eğitim sistemlerinin, bireyleri becerilerine göre seçerek toplumda daha önemli konumlara yerleştirdikleri kanısındalar. Ama uygulamada sonuç oldukça farklı.

Nesnel seçme metotları arasında testler önde geliyor. Türkiye'de de ÖSS sınavının okullar arasındaki farklardan dolayı oldukça nesnel bir seçme yöntemi olduğu sık sık vurgulanır. Ama bu değerlendirme de eksik olan, ÖSS'nin çok soru çözmeye dayanan, özel kurslarla ve dersanelerle hazırlananların kazanabildiği bir sınav olması.

² Âdem, Mahmut Atatürkçü Düşünce Işığında Eğitim Politikamız, s. 72, Yeni Gün Haber Ajansı, 2000, İstanbul

Gene böyle külfetli bir eğitimi karşılayabilenler çocuklarını üniversitelere, en azından daha iyi meslek olanakları sağlayan üniversitelere sokabiliyorlar. Ölçülen, öğrencilerin yetenekleri değil, test sorularını yanıtlayabilme becerileri. Bu nedenle ÖSS sadece fırsat eşitsizliği yönünden değil, bilgi birikimini ölçme konusundaki güvenilebilirliği bakımından da ele alınmalı.

Katmanlaşma ve eğitim konusunda ele alınması gereken diğer bir uygulama, yetenekleri benzer öğrencileri gruplama (*ability grouping*). Bu uygulamada, öğrencilere düzeylerine uygun yöntemlerle eğitim verilmesi düşüncesi benimsenmiş olsa da; toplumdaki önyargılar sınıf, ırk, cinsiyet farklılıklarının gruplama sürecini doğrudan etkilediği görülebiliyor. Sonuçta farklı gruplardaki öğrencilerin okul sonrası deneyimleri birbirinden oldukça farklı olabiliyor. Değişik gruplardaki öğrenciler farklı ama grup içinde benzer mesleklere yönlendirilerek, sınıfsal yapının yeniden üretilmesi sürecine katkıda bulunabiliyorlar.

Eğitimin toplumsal yapıyı yeniden ürettiğini savunan teorisyenler (*reproductionists*) üç ana etmen üzerinde duruyorlar:

1. Devlet (kamu) okulu-özel okullar ikiliği
2. Bir okuldaki öğrencilerin sosyoekonomik sınıflar bakımından bireşimi
3. Öğrencilerin yeteneklerine göre gruplanması

Bu teorisyenler sonuncu mekanizmanın en önemlisi olduğu görüşündeler.

Öğrencileri gruplama yönteminin olumsuzluklarını göz önünde bulundurarak değişik uygulamalar gerçekleştiriliyor. Öğrencilerin genelde dersleri ortak alması, ama okuma, dil ve matematik gibi derslerde grup yönteminin kullanılması bunlardan biri.

Öğretmenlerin öğrenciler hakkındaki görüşleri ve beklentileri, öğrencilerin başarısı üzerinde önemli bir etken. Özellikle yavaş öğrenen öğrencilerin bulunduğu okullarda çalışan öğretmenlerin öğrencilerden beklentileri düşük oluyor. Bu durum öğrenciler tarafından benimsenip, her iki tarafından da normalden daha az çaba göstermesine yol açabiliyor.

Öğrencilerin yaşam koşulları, onların okul başarıları ve katmanlaşmadaki konumları üzerinde çok büyük etkisi olan bir etmen. Çocukluk döneminde, doğruyu yanlış öğrenme, davranışlar ve değerler, konuşma yeteneği ve bilişsel beceriler, aile yapısı ve anne-çocuk etkileşimi konularında görülen ve çocukların sınıfsal konumlarına dayanan farklılıklar, bu bireylerin davranış, düşünüş şekilleri ve gelecekteki başarıları üzerinde oldukça belirleyici oluyor.

Yasal ve mali önlemler yanında, zorunlu eğitim süresi konusunda yapılan çalışmalar, eğitim eşitsizliğinin azaltılması için geliştirilen çözüm yolları arasında. Ama ülkemizde durum iyiye değil, istikrarlı bir biçimde kötüye gidiyor. Başta gelir dağılımı, sağlıksız kentleşme ve bunların temelinde bulunan sağlıksız kalkınma süreçleri toplumsal sorunlarımızın ve bunların arasında eğitim sorunlarımızın giderek büyümesine yol açıyor.